

De professionele verantwoordelijkheid van de onderzoeker

Antwoord aan W. Th. J. G. Hoeben

S. MIEDEMA

*Vakgroep Wijsgerige en Empirische
Pedagogiek, Rijksuniversiteit Leiden*

Zijn commentaar op mijn artikel (Miedema, 1984) besluit Hoeben (1984) met het opsommen van een aantal consequenties voor de professionele verantwoordelijkheid van de onderzoeker. Deze consequenties zouden uit het door hem gegeven commentaar volgen.

Aangezien het deel over het professionele perspectief van de onderzoeker zich mijns inziens eerder laat lezen als de wetenschapstheoretische en methodologische achtergrond van waaruit zijn commentaar begrepen moet worden, zal ik in deze bijdrage dan ook van de andere kant beginnen. Ik zal eerst ingaan op Hoebens gedachten over de professionele verantwoordelijkheid van de onderzoeker en van daaruit zijn twee punten van kritiek becommentariëren. Dit is ten eerste het verwijt dat ik ten onrechte aan Hoeben (en Creemers) geringe aandacht voor de theoretische en praktische inboedel van de professionele practicus, c.q. de leek toeschrijf. En ten tweede zijn twijfel aan het nut van de in mijn artikel ondernomen exercitie.

1 De relatieve autonomie van de onderzoeker

Er kan, lijkt mij, geen enkele twijfel bestaan over het door mij onderstreepte belang van het ontwikkelen van verklarende theorieën met behulp van theoretisch en empirisch onderzoek. Niet voor niets wijs ik, om elk misverstand in deze richting te voorkomen, hier aan het eind van mijn artikel nog eens heel nadrukkelijk op. De alom constateerbare *practicistische* tendensen zijn ook elders door mij genoemd aan de kaak gesteld (nl. bijvoorbeeld Miedema, 1983a, b en c).

Niet altijd en noodzakelijkerwijs zal het tot een onderzoeksproces komen zoals dat in de theoretisch-praktische cyclus aangeduid is.

Van Dijkum c.s. (1981) geven daar bijvoorbeeld een aantal hier niet te herhalen redenen voor. Indien het wel tot zulk onderzoek komt, dan zal de wetenschappelijke onderzoeker zich van de professionele practici *onderscheiden*, doordat hij verklarende theorieën of, bij theorie-arme disciplines, theorie-elementen inbrengt en over meer methodentechnische kennis beschikt. Hij zal zich derhalve nooit *louter* verlaten op de kennis van de professionals. Integendeel zelfs, het formuleren van een succesvolle praktijktheorie op het theoretisch-praktisch gerichte niveau, zal, zo heb ik beweerd, juist vanwege die theoretische en onderzoekstechnische kennis het werk zijn van de wetenschappelijke onderzoekers. Niet zonder reden geef ik aan deze strategie of idiografische theorie de naam: wetenschappelijke praktijktheorie. Van het verleggen van de verantwoordelijkheid naar de praktijk is op geen enkele manier sprake. Vanuit de relatieve autonomie die er mijns inziens dient te blijven bestaan tussen onderzoeker en professional, levert het succesvolle theoretisch-praktisch gerichte onderzoek enerzijds een bijdrage voor de handelingspraktijken van de practici. Anderzijds wordt de aanzet geleverd tot het ontwikkelen van verklarende theorie. En deze kenniswervende en -verwerkende taak behoort primair tot de taak van de onderzoeker.

Tot zover kan Hoebens boutade, zo moet ik constateren, niet op beweringen betrekking hebben die in mijn artikel voorkomen. Grosso modo kan ik tussen ons geen verschil in standpunt bespeuren over de bovengenoemde kwesties.

2 De rol van de professional in het onderzoek

Slechts op één punt is er, als ik het goed zie, echt een fundamenteel verschil van mening tussen ons beiden. Dat betreft de rol die de professional speelt binnen het onderzoek. Volgens Hoeben kan gebruik gemaakt worden van de 'in de praktijk aanwezige kennis en ervaring als hulpmiddel' (...), maar 'noodzakelijk is dit echter niet (de uitzondering, waarvoor het wel

noodzakelijk is, zou evaluatie-onderzoek kunnen zijn' (395-398).

Ik deel dit standpunt niet. Het behoort, zo heb ik met Hoeben gesteld, tot de taak van de onderzoeker om verklarende theorieën te ontwikkelen die een bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van problemen die zich voordoen in de praktijk van de (professionele) practici. Gezien de betreffende theorie-armoede van de pedagogiek, c.q. de onderwijskunde en gezien de pretentie theorieën te ontwikkelen waarmee ook de praktische doelstelling gerealiseerd kan worden, opteer ik voor het driedelige koppelingsmodel van probleemoplossend handelen.

Het theoretisch-praktisch gerichte onderzoek is daarbij het best te kenschetsen – en nu geef ik een nadere precisering – als een relatief kleinschalig onderzoek, waarin sprake is van een coöperatief verband tussen onderzoekers en professionals. Deze practici brengen hun praktijkkennis en ervaring in, de onderzoekers theoretische kennis, theorieën in statu nascendi, en methodentechnische kennis. Tot de onderzoekswerkzaamheden en verantwoordelijkheid van de laatsten behoort onder meer het vergelijken van de effecten van de acties, die doorgaans door de practici uitgevoerd worden, met de voorgestelde oplossingen en doelen. Kortom: zij voeren een evaluatie-onderzoek uit (zie Van Dijkum c.s., 1981, 43-44). De onderzoekers gebruiken de kennis en ervaring van de professionals niet slechts als hulpmiddel bij het begin van de het onderzoek, maar gedurende deze hele cyclus is de 'know-how' en de 'know-that' van de professionals van cruciaal belang. Sterker nog, zonder een gefundeerde consensus in Habermasiaanse zin tussen onderzoekers en betrokkenen over de effectiviteit van het handelen gemeten aan de voorgestelde oplossingen, is elke poging om, door reconstructie van het niveau van de wetenschappelijke praktijktheorie op dat van de wetenschappelijke (nomologische) theorie te komen, op drijfzand gebouwd.

Het onderzoek kan ook van *ideologiekritische* signatuur worden, wanneer de onderzoekers een kloof constateren tussen het feitelijk handelen van de practici en de hierbij gegeven doelstellingen, c.q. rationalisaties. Een aspect, waar ook Hoeben terecht op wijst.

3 Drijfzand of moeras?

Een theoretisch-praktisch gericht onderzoek start omdat de wetenschappelijke onderzoeker niet beschikt over theorieën die deductief toegepast kunnen worden in de 'professionele' praktijk. Ook de professionals hebben in hun bagage niet die kenniselementen met behulp waarvan een voorhanden probleem adequaat opgelost kan worden. Was dit wel het geval dan zou onderzoek in de door mij geschetste zin immers niet meer nodig zijn.

Pas het concrete resultaat van deze middelste cyclus, de wetenschappelijke praktijktheorie, levert kenniselementen voor wetenschappelijke theorievorming, en *niet* de praktijktheorie van de practicus zoals Hoeben mij in de schoenen schuift. En het wel of niet bereiken van zo'n concreet resultaat wordt op niet mis te verstane wijze bepaald door de elementen: kennis, kunde, waarden en macht (vergelijk het slot van paragraaf 2), zoals mij ook blijkt uit het Marburger Grundschulprojekt van Wolfgang Klafki en uit het binnenkort af te sluiten Jongerenwerk Onderzoek Leiden (JOL) onder leiding van I. van der Zande.

Het nut van het door mij ontwikkelde model zit in de reconstructieve en constructieve functies die het kan vervullen. De eerste functie zal ik binnenkort adstrueren aan de analyse van het onderzoek van Klafki.

Het model impliceert kennistheoretisch wel een koppeling tussen een – ideaaltypisch gesproken – empirisch-analytische, een geesteswetenschappelijke en een dialectisch-kritische opvatting. Dat daar nog steeds alle aanleiding voor is, vind ik op zich een triest gegeven.

Dat mijn constructie op drijfzand gebouwd lijkt, zoals Hoeben beweert, kan na het vorenstaande slechts als een misvatting betiteld worden. Als er toch een beeld gebruikt moet worden, dan zou ik liever willen spreken van theorievorming op een moerassige ondergrond. Maar anders dan Popper (1972, 111) wordt er nu niet van bovenaf begonnen, maar aan de oppervlakte. Ook de praktijktheorie van de professionals kan op zich niet de solide grondslag vormen waarop wetenschappelijke theorieën gebouwd worden. Vandaar dat in de geschetste constructie, op grond van de professionele en de op basis van empirisch onderzoek gevormde wetenschappelijke praktijktheorie als wankel basis, nomologische theorieën ontwikkeld worden.

Literatuur

- Dijkum, C. van, J. van Dobben de Bruyn & E. Kats. *Actie-onderzoek. Een discussie- en werkboek*. Meppel/Amsterdam: 1981.
- Hoeben, W. Th. J. G., Praktijktheorieën in het professionele perspectief van onderzoekers. Reactie op S. Miedema: 'Praktijktheorieën in hypothetisch-deductief en retroductief perspectief'. *Pedagogische Studiën*, 1984, 61, 395-398.
- Miedema, S., Handelingsonderzoek als uitkomst? Convergentie als zoeklicht en een pleidooi voor de toepassing van (mini-)theorieën. *Pedagogische Verhandelingen*, 1983a, 6, 2/3, 166-175.
- Miedema, S., Bespreking van: C. Doets, *Praktijk en Onderzoek*. Wetenschap in samenwerking met praktisch handelen. *Pedagogische Studiën*, 1983b, 60, 426-427.
- Miedema, S., De paradox van de theoretische hulpverlening. Kanttekeningen bij Rispens' oratie. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 1983c, XXII, 688-694.
- Miedema, S., Praktijktheorieën in hypothetisch-deductief en retroductief perspectief. De relatie tussen theorie, methode en praktijk in de pedagogiek, met name de onderwijskunde. *Pedagogische Studiën*, 1984, 61, 381-394.
- Popper, K. R., *The Logic of Scientific Discovery*. London: 1972b.

Manuscript aanvaard 4-6-'84

Summary

Miedema, S. 'The professional responsibility of the researcher. In response to W. Th. J. G. Hoeben'. *Pedagogische Studiën*, 1984, 61, 399-401.

Hoeben's comment on my article ends in the enumeration of a number of consequences for the researcher's professional responsibility. On the one hand, he denies paying only slight attention to the role of the professional research practioner. On the other hand, he doubts the usefulness of my theoretical exercise. Contrary to Hoeben's opinion, in a theoretico-practically oriented research design the practioner does not merely play a role at the start of the research, but during the entire cycle. In a small-scale research design, there is a cooperative relationship between researcher and professionals. Contrary to the consequence, this does not put the researcher entirely at the mercy of the practioner's practice theory. As it is his aim to develop explanatory theories, he remains relatively autonomous. In addition he distinguishes himself from the practioner by contributing elements of theory and his methodo-technical know-how.